

ГІБРИДНА ВІЙНА ТА МАС-МЕДІА: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Постановка проблеми. Починаючи 2014 р., події в Україні практично неможливо описати, не звертаючись до поняття «гібридна війна». Воно є багатоаспектним і включає в себе воєнний, політичний, дипломатичний, економічний та інформаційний компоненти. Медійна складова стала надзвичайно важливою ланкою російської гібридної агресії проти України та цивілізованого світу. Це, як зазначають фахівці, не продовження холодної війни, а наступна фаза глобального геополітичного протистояння.

«Хоча кожен конкретний елемент цієї "гібридної війни" не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальним є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника, — підкреслює В. Горбулін. — Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [Горбулін 2015].

Упродовж останніх п'яти років в Україні з'явилося багато публікацій політологів, дипломатів й експертів із соціальних комунікацій, присвячених феномену гібридної війни. Зокрема колективна монографія «Світова гібридна війна: український фронт» (2017), підготовлена співробітниками Національного інституту стратегічних досліджень, праця «Нічого правдивого й усе можливе» (2015) П. Померанцева й «Війна за реальність» (2019) Д. Кулеби.

Метою статті є аналіз інформаційного складника гібридної війни. Досягнення мети передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) дослідити специфіку ін-

формаційних впливів РФ на українське суспільство та світову спільноту; 2) з'ясувати основні чинники та форми цього впливу; 3) охарактеризувати способи протидії інформаційним спецопераціям.

Об'єктом дослідження є інформаційний компонент гібридної війни. **Предметом дослідження** є особливості застосування мас-медіа в гібридній війні, методи, прийоми і наративи пропаганди.

Виклад основного матеріалу. Підготовка до прямого вторгнення Росії в Україну почалася давно. Власне кажучи, вона тривала десятиріччями після розпаду СРСР. РФ як його правонаступниця не могла змиритися з фактом «найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття» і мріяла про геополітичний реванш. Спочатку Москва застосовувала так звану політику *soft power* («м'якої сили») через діяльність медіа, гуманітарних проектів і благодійних фондів, які утримували Україну в орбіті впливу Кремля.

Русифікація медійного простору досягла такої межі, що практично стирала грані між двома країнами. Три-чотири десятиліття українці жили в ментальному просторі РФ. Слухали ті ж самі пісні, дивилися ті ж самі серіали, обговорювали одних і тих же зірок шоу-бізнесу. Більшість преси, телеканалів і радіостанцій мовили російською. Україномовний продукт вважався економічно не вигідним і збитковим. Телевізійні стрічки спеціально знімали без виразних ідентифікаційних ознак, аби цей продукт можна було продати на пострадянському ринку і глядач не відрізнив би, де відбуваються події — в Україні, Росії чи Білорусі. Звідси умовні маркери: «наше місто», «столиця», «область» і типові та впізнавані побутові реалії.

Громадянам нав'язувався медійно сконструйований образ українця: або підступного зрадника, або дурнуватого, хитрого хохла, якого, в принципі, можна переви-

ховати. Жінкам відводили роль проститутки, недалекої молодої дівчини, яка не змогла вступити до російського університету і змушена заробляти на вулиці або бути обслугою. Не кажучи вже про сам карикатурний образ України як держави. Її статус постійно піддавався глузуванню. Хрестоматійним прикладом висміювання стали «кумедні» терміни «самостийная» і «незалежная», хіба зрідка — «самостоятельная» і «независимая».

Коли ж Київ намагався продемонструвати самостійну політику, пропагандистська машина Москви починала працювати на всю потужність. Особливо активно це виявилось на тлі подій Помаранчевої революції, котру в Росії сприйняли як антиросійський, «націоналістичний шабаш», який організував Захід — США і Європа. Відтоді росіян стали лякати «експортом кольорових революцій» і всіляко їм протидіяли. Все заради порядку і стабільності. Поразку В. Януковича на президентських виборах 2004 р. в Кремлі сприйняли як особисту образу й жадали реваншу.

Прихід до влади команди регіоналів 2010 р. справдив сподівання Москви. Цей президент проголосив нейтральний статус України, змінивши закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», продовжив термін базування Чорноморського флоту РФ у Севастополі. В гуманітарній сфері запанували ідеї так званого «Русского мира». Політика Інституту національної пам'яті була переглянута в бік реставрації советизму. Публічна ідеологічна матриця офіційного Києва була практичного ідентичною до московського зразка: показне православія, культ Дня перемоги і боротьба з неофашистами як чинник політичної мобілізації.

Утім, навіть повністю лояльний до Москви В. Янукович потрапив у немилість, коли раптом надумав підписати Угоду про асоціацію з ЄС. На федеральних каналах

його нещадно критикували і порівнювали з гетьманом Мазепою, який начебто зрадив царя Петра I. Те, як російські медіа, показували події на Євромайдані, який пізніше назвали Революцією Гідності, – предмет окремої розмови. Досить сказати того, що кремлівські мас-медіа транслювали взаємовиключні меседжі про «націоналістичні маніфестації» в Києві та «змову сіоністів», які хочуть захопити владу. З одного боку, показували, що лідери Майдану – затяті націоналісти, з іншого – шукали в них єврейське коріння (хоча б на рівні бабусі).

Основними інструментами інформаційної кампанії стали дезінформація та маніпулювання громадською думкою. Сконструйований образ України, в якій узимку 2014 р. відбувся «державний переворот», а до влади прийшла «хунта», активно транслювався медійними каналами для української, російської та міжнародної аудиторії.

Як іронічно зауважує дослідник постколоніалізму М. Рябчук, «драматична розбіжність між реальністю і пропагандистською фікцією змушує путінських ідеологів хаотично коливатися між протилежними й часто несумісними тезами: що українська влада антисемітська і що вона належить єврейським олігархам; що української нації не існує і що всі українці – націоналісти; що українська держава – це диктатура і що водночас в Україні взагалі немає держави, а є лиш анархія; що української мови немає, проте відбувається "українізація" – і то така успішна, що деякі русофони заперечують навіть той очевидний, здавалося б, факт, що їх примусово зукраїнізовано» [Рябчук 2016, с. 191].

Усе це робилося для того, щоб підважити легітимність нового українського керівництва, деморалізувати громадян України, виставити її як *failed state* («держава, що не відбулася») і виправдати російське втручання у «зону свого привілейованого впливу» для порятунку

«співвітчизників», «російськомовного населення Південного Сходу України». Власне, в тому й полягає сила інформаційного складника гібридної війни. Коли геополітичних цілей можна досягати не лише конвенційними військовими методами.

Із російського боку був використаний широкий спектр засобів ведення інформаційних операцій: від федерального телебачення і преси до соціальних мереж, блогерів і «фабрик тролів», яких пізніше застосовували також у США, Великобританії, Іспанії. Вони поширювали численні фейки, видаючи їх за правдиву інформацію. Про те, що українські солдати на Донбасі розпинають хлопчиків, школярів навчають убивати снігурів, а громадському транспорту в Мелітополі пасажирів розраховуються сіллю, бо в Україні немає грошей. Ці нісенітниця часто переповідали під телекамери професійні аферисти. Одна й та ж людина могла виступати в ролі матері солдата Внутрішніх військ МВС, обуреної киянки, обуреної барикадами в центрі столиці, одеситки, яка скаржилася на звірства української армії, та біженки з Донецька.

«Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів — замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими, "інформаційними фантомами", які потрібні агресору, — твердить В. Горбулін. — Активна фаза військового протистояння, що розпочалася з кінця лютого — початку березня 2014 р., супроводжувалася тактичною інформаційною підтримкою, яка так само використовувала прийоми побудови й експлуатації симулякрів. Україні вдалося досить швидко адаптуватися і частково відреагувати на цей виклик. "Кримська кампанія" показала слабкість російського інформаційного складника їхньої версії "гібридної війни", — вона не витримує постійного, прискіпливого медіа-погляду» [Горбулін 2015].

Парадоксально, але з українців одночасно створюють образ ворога і паралельно називають їх «братнім народом» або «майже одним народом», навмисно протиставляють народ і політиків, які нібито «нас посварили», втім, каяття чомусь вимагають від українців (докладніше про цей наратив — у статті «І стає маразмом "навіки разом": братня любов і дружба народів — нове дихання старої технології Кремля» [Шебеліст 2016]).

Російські медіа створили для своєї аудиторії таку собі «телевізійну Україну», аби жахати нею громадян і показувати, до чого, мовляв, призводять «кольорові революції». Сконструйована картинка була доволі далекою від реальності. Так, у квітні 2014 р. маргінальний ультраправий «Правий сектор» за кількістю згадувань у російських ЗМІ опинився на другому місці, дещо поступившись правлячій партії «Единая Россия». А провідник націоналістичного руху Д. Ярош, якщо вірити Останкінській телевежі, лідирував на дочасних президентських виборах в Україні (37%), хоча насправді він набрав усього 0,7%.

Події Революції Гідності у РФ називали «державним антиконституційним переворотом», учасників протестів — «бойовиками Майдану», перехідну українську владу — «київською хунтою», АТО — «громадянською війною», добровольчі батальйони — «карателями», українських воїнів — «укро-фашистами». Натомість анексія Криму — це «возз'єднання з Росією» і «повернення в рідну гавань», псевдо референдуми на Донбасі — «волевиявлення народу Південного Сходу», російські окупанти — «ввічливі люди», бойовики на Донбасі — «народне ополчення» й «армія Новоросії», бурятські танкісти — «вчорашні шахтарі й трактористи», самопроголошені лідери «ДНР»/«ЛНР» — «представники Донецька і Луганська».

На агресивний інформаційний вплив Росії Україна з певним запізненням відповіла обмеженням трансляції російських телеканалів і використання російських соціальних мереж «ВКонтакте», «Однокласники», а також створенням у 2014 р. Міністерства інформаційної політики. Воно, попри застереження журналістського й експертного середовищ, не стало «Міністерством правди і цензури». Значна частина користувачів «ВК» і «ОК» перейшла на *Facebook*, але багато хто продовжує користуватися російськими соцмережами, обходячи обмеження за допомогою спеціальних програм. З метою оперативного інформування світу про події в Україні створили Український кризовий медіацентр і переформатували систему мовлення для закордону *UATV*, але вона не може зрівнятися за потужністю, впливом і бюджетом із каналом *RT* (колишній *Russia Today*). З іншого боку, пропагандистський канал *Life* (раніше *Life News*), який передрікав розпад України, 2017 р. сам припинив своє існування.

Висновки. Попри деякі побоювання щодо стану свободи слова в умовах неоголошеної війни, інформаційний простір України залишається доволі плюралістичним і конкурентним. Свідченням чого є функціонування навіть відверто проросійських загальнонаціональних медіа (*ZIK*, *NewsOne*, «112 Україна», «Наш», «Інтер»), які, прикриваючись гаслами свободи слова і стандарти журналістики, просувають кремлівські меседжі й ідеологеми. В інформаційній війні Україна, як правило, займає оборонну, реактивну, а не наступальну, проактивну позицію.

«Незважаючи на низьку оцінку дієвості державної інформаційної політики, реальністю є те, що Україна зробила і продовжує робити все від неї залежне в межах чинної правової системи, системи міжнародних зо-

бов'язань та очікуваної від демократичної держави логіки дій в інформаційному просторі, — переконують автори монографії «Світова гібридна війна: український фронт». — Однак це не означає, що таке реагування є достатнім та стратегічно єдино можливим» [Гнатюк, Дубов, Коваль 2017, с. 385].

Водночас з'явилися контрпропагандистські програми («Гражданская оборона», «Антизомби» на ICTV), сайти, що дезавуюють фейкову інформацію (*Stop Fake*), волонтерські аналітичні проекти (*Inform Napalm*), які доводять безпосередню участь росіян у війні в Україні, в школах і університетах активно впроваджуються засади медіаграмотності. Ті сфери, в яких не допомагає держава, намагається заповнити громадянське суспільство й експертне середовище. Російська гібридна війна триває. Досвід України може стати повчальним і корисним прикладом для багатьох країн світу, що мають навчитися ефективно діяти та протидіяти на інформаційному фронті.

Література

Гнатюк С. Л., Дубов Д. В., Коваль І. О. Новий вимір інформаційної політики України // Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.

Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу // Дзеркало тижня. 23 січня — 30 січня 2015. № 2.

Рябчук М. «Хохли», «малороси», «бандери»: стереотип українця у російській культурі та його політична інструменталізація // Наукові записки Інституту політичних та етнопціональних досліджень. 2016. Вип. 1 (81). С. 179 — 194.

Шебеліст С. І стає маразмом «навіки разом»: братня любов і дружба народів — нове дихання старої технології Кремля // Рідний край. 2016. № 1. С. 47 — 50.